

WWF

BOOKLET

BG

2013

Старите гори - непознатите съкровища на България

Буков сечко
Morimus funereus

Текст: Стела Лазарова, Нели Дончева, Евгени Цавков, Станислав Лазаров
Редактор: Владимир Иванов
Илюстрации: Деница Пенева
Оформление: Стела Лазарова, Деница Пенева, Поля Митева
Консултант: Александър Дунчев

Снимки: Венелин Радков, Владимир Пейков, Данаил Дойчев, Деяна Дончева,
Ласло Галхиди, Станислав Лазаров, Стела Лазарова, Цветан Златанов;
Архиви към Дирекция „Национален парк Рила“ и Музей на Лесотехническия
университет, гр. София;
Снимка заглавна корица: Станислав Лазаров

Рисунки стр. 20: Ученици от 122 ОУ “Николай Лилиев”, гр. София и ОУ
“Никола Обретенков”, гр. Русе.

WWF България
София 2013 г.
Предпечат и печат: “Спектър” АД
ISBN 978-954-8552-04-2

„Силни народи са ония,
които са запазили горите си,
останалите са загубили своите корени“

Френска пословица

© Деяна Дончева

Авторите благодарят на всички колеги и приятели за направените коментари и препоръки; на преподавателите Дара Тодорова (122 ОУ “Николай Лилиев”, гр. София) и Поля Кадийска (ОУ “Никола Обретенов”, гр. Русе) за предоставените детски рисунки.

© Цветан Златанов

Царският дъб, Тулова кория, обл. Стара Загора

Някога

В миналото българските земи са били покрити с гъсти и непроходими гори. В хрониките на много летописци и пътешественици са представени интересни, макар и откъслечни сведения за впечатляващите лесове на Тракия, Лудогорието, Родопите, Рила и Пирин. Например, хронистите на Първия кръстоносен поход през 1096 г. описват „*Великата българска гора*” (*Silva Vulgarorum*) като „огромна и обширна” (*ingentia et spatiosissima*), разпростряна „надлъж и на-шир” (*longe lateque*). Повече от осем дена са били необходими, за да се прекосят „*неизмеримите и нечувани лесове на българското царство*”. Обширните гори на Лудогорието (Делиорман) са били наричани „агач денизи”, или море от дървета.

Днес единични дървета ветерани, като Гранитския дъб, Байкушевата мура и много други, ни напомнят за величествените вековни гори, простирали се някога на огромни територии.

© Стела Лазарова

Представата

Старите, труднопроходими гори са били неразделна част от миналото ни, но все по-рядко можем да ги видим в наши дни. Много често представата ни за “стара гора” се формира от древните митове и легенди, приказките, произведенията на изобразителното изкуство и литература, а напоследък и от съвременните фантастични и приключенски филми.

В продължение на хиляди години, хората от различни раси и култури са отделяли специално място на Дървото и Гората. Много приказки и легенди описват гората като територия, обградена от тайнственост, населявана от загадъчни и митични създания, а големите и стари дървета – като обиталища на самодиви. Те са били неразривно свързани с всекидневието на хората и с тяхното културно и духовно развитие.

<http://ru.wikipedia.org/>

“Утро в борова гора”, худ. Иван Шишкин

Старите гори са били извор на вдъхновение за художници и писатели, имали възможността да се докоснат до тяхната красота и уникалност. Творбите на известния руски художник Иван Шишкин са забележителни с реалистичното представяне на сезоните в горите, дивата природа, животните и птиците. На много от тях могат да се видят характерните за старите гори елементи. В картината “Утро в борова гора” са пресъздадени уникалната дива природа и нейните обитатели, “видени” от художника в една от малкото запазени в Европа девствени гори – Бяловежа.

© Стела Лазарова

Писателят Антон Дончев ни е оставил прекрасно описание на стара гора в романа си “Време разделно”:

“Вървахме из огромен лес, всяко дърво с дънер като камбанария и с връх до небето и всяко дърво далече от другите, та да се вижда силата и хубостта му. Слабите бяха измрели, свалени долу, и бяха вече изгнили. Останали бяха само силните, които спрели с корените си дори пътя на земята. Ние ходехме между тях като загубените деца в някоя стара приказка ... Погледнах нагоре и проследих огромните дървета, докато тилът опря в гърба ми. Те се бяха разстъпили и сторили кръг, а езерото стоеше между тях като дъното на кладенец ... Наоколо всичко живее, умира и гние. Огромни стъбла на паднали дървета, зелени от плесени, мъхове и треви слизат в ледените води и се стопяват. Дебел и сочен мъх покрива скалите наоколо, та не се вижда гол камък и не се чува стъпка. Брадати, влажни лишеи висят от клоните на дърветата. Изпод краката ми излезе саламандър - черен, с жълти петна - и потъна безшумно във водата ...”

© Цветан Златанов

Магията на старите гори е пресъздадена и във филма “Властелинът на пръстените”, направен по едноименната сага. Елфи и енти обитават древните гори на Лотлориен и мистичаната гора Фангорн, последен остатък от великите гори на Ериадор. Приключенията на Фродо, Сам, Пипин и Мери започват именно при преминаването им през Старата гора:

“... Не случайно се наричаше Стара тази гора. Древна бе тя, останка от забравени неизбродни лесове и стареейки бавно като хълмовете, в нея още живееха прадедите на дърветата, а с тях и паметта за времена на величие. Безбройните години ги бяха изпълнили с гордост и дълбока мъдрост....”

Джон Р. Р. Толкин

Dendrocopos leucotos
Белогръб кълвач

Rhododendron ponticum
Странджанска зеленика

Rhaesus serricollis
Назъбеноврат сечко

Calocera cornea

© László Gáhlidy

© Stena Lazárova

© László Gáhlidy

© László Gáhlidy

Извор на живот, знания и ...

Девствените стари гори съхраняват богато растително и животинско разнообразие и представляват своеобразен „ноев ковчег“ за много редки и изчезващи видове. Те са несравним жив музей и лаборатория за изследвания, които ни позволяват да надникнем в миналото и да станем по-мъдри и съзнателни. Тези гори ни дават възможност да изучаваме биологията и екологията на редки и неизвестни досега видове в среда, близка до тази, преди горите да бъдат преобразени. Проучванията върху тяхното разнообразие, поведение и адаптивни способности позволяват проследяване и оценка на измененията, настъпващи в резултат на глобалните климатични промени.

... красота

Може би най-видимото, но най-малко отчитано качество на старите гори е тяхната красота.

Много хора пътуват стотици километри, за да посетят тези впечатляващи гори и да се докоснат до уникалния им свят. Първичното им обаяние вдъхновява и ни пренася в непознатия свят на техните обитатели. Усещането за хармония и съвършенство ни зарежда с положителна енергия и оптимизъм и ни прави по-съзнателни и загрижени за бъдещето на тези забележителни екосистеми. Чувството за вечност и непреходност доближава до едно по-високо духовно ниво – така, както нашите предци са почитали Майката Природа.

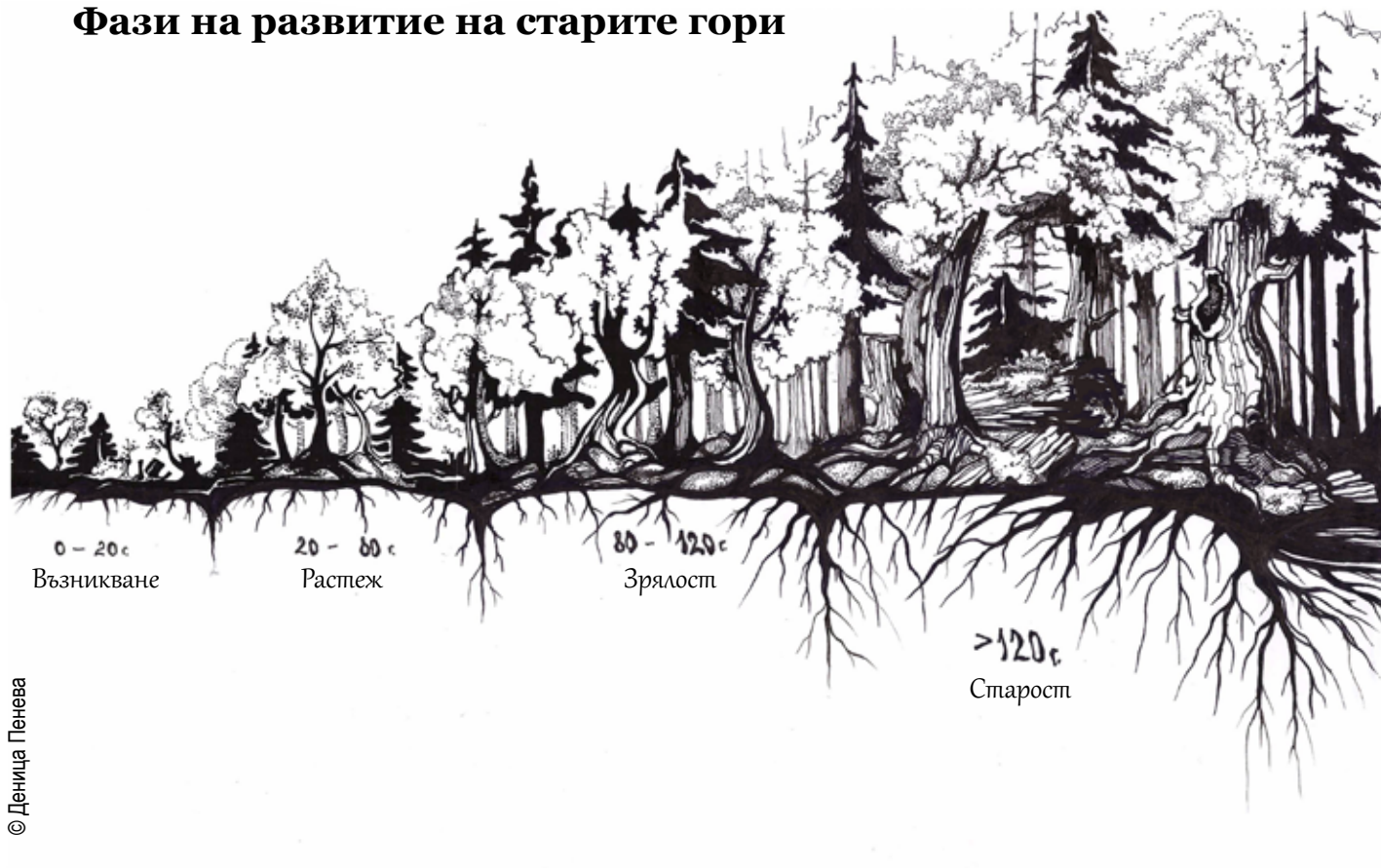
Коя гора е стара?

За да се формира една стара гора, природата трябва да бъде оставена да следва естественото си развитие в продължение на векове, без съществена човешка намеса. В зависимост от дървесните видове и конкретните условия, този период може да продължи най-малко 120 години. Тези гори са богати на структури, форми и живот. В тях може да съжителстват дървета от цялата палитра на горското съобщество, но това, което веднага привлича погледа, са внушителните стари живи дървета ветерани, с размери близки до максималните за вида, и стоящите или паднали големи мъртви дървета в различни фази на разлагане, покрити с мъхове, лишей и гъби.

Картината се допълва от присъствието на дървета с масивни корони и клони, с изсъхнали или счупени върхове, както и такива с хралупи или различни по големина дупки, направени от кълвачи. Отделните групи и единични дървета с различна възраст и размери са неравномерно разпръснати, което създава по-скоро усещане за хаотичност, отколкото за подреденост. Предвид тази картина, не е трудно да се разбере защо старите естествени гори са станали харизматичен символ на представата ни за истинска гора.

Фази на развитие на старите гори

© Деница Пенева

Как остаряват горите?

Раждането, развитието и отмирането са част от естествения ритъм на нашия свят. Следвайки природния цикъл, една гора преминава през различни етапи на развитие, които са сходни като последователност за всички живи организми и общества, но се различават по продължителност. В първите 20 години се създава и формира новото съобщество от дървета. През следващите 60 години, в условия на конкуренция, най-силните и приспособими индивиди увеличават размерите си, а слабите отпадат от надпреварата. Между 80-ата и 120-ата си година дърветата достигат кулминация в развитието си, след което растежът им се забавя. Отделни големи екземпляри постепенно отмират и така се създават условия за новото поколение дървета.

Предвид продължителността на живот на нашите основни дървесни видове (над 300 години за

© Станислав Лазаров

бука, елата, смърча и над 500 години за дъбовете), съществуването на една стара гора може да продължи векове. В миналото, за да започне отначало жизненият цикъл в стара гора, природата е “използвала” естествени разрушителни сили като урагани, горски пожари, наводнения, лавини и насекомни вредители. Но през последните столетия човекът е основният фактор, влияещ върху развитието на гората.

И днес, независимо че горите вече не се унищожават неконтролно, старите гори не намират място в съвременното лесовъдство, основано на рационални производствени принципи. В търсене на качествена дървесина естественият жизнен цикъл на гората се прекъсва преди началото на фазата на старост.

Естествена и стопанисвана гора – структури и характерни видове

Естествената и стопанисваната гора

Отделните фази на развитие на гората имат важна екологична роля и различните растителни и животински видове намират във всяка от тях местообитания, отговарящи на специфичните им изисквания. Фазата на старост обаче е особено важна заради уникалната и комплексна структура, която се формира и самоподдържа в продължение на векове. Поради дългия период на естествено развитие без човешка намеса, горите във фаза на старост поддържат целия набор от ключови елементи на горската екосистема, към които видовете са се адаптирали в резултат на хиляди години еволюция. В тези гори, в най-голяма степен е запазен естественият кръговрат на веществата и потокът на енергията, както и сложните взаимоотношения между организмите. Те дават убежище на редки видове, някои от които са напълно изчезнали от стопанисваните гори.

Лесовъдските дейности коренно променят облика и структурата на гората. През целия жизнен цикъл лесовъдите се опитват да направляват развитието на стопанисваната гора. Те прилагат системи за стопанисване, чиято цел е добив на дървесина с определени характеристики. Вниманието им се фокусира върху създаване на условия за развитие на качествени от производствена гледна точка дървета. Същевременно дърветата с хралупи или със счупени върхове, както и старите, сухите или умиращите, се считат за некачествени и опасни за здравословното състояние на гората и се отстраняват. А именно те са важни за запазване на биологичното разнообразие и за поддържане на естествените механизми на саморегулация.

Обитатели на старите гори включени в Червената книга на България в категориите „застрашени“ и „уязвими“ видове:

1. Гигантски вечерник (*Nyctalus lasiopterus*)
2. Космат сечко (*Tragosoma depsarium*)
3. Уралска улулица (*Strix uralensis*)
4. Сив кълвач (*Picus canus*)
5. Златка (*Martes martes*)

Биологичното разнообразие

Дългият период на стабилност, разнородната структура и разнообразието от микро-местообитания в старите гори създават благоприятни условия за много видове животни, висши растения, гъби, мъхове и лишей. Изобилието от насекоми, обитаващи мъртвата дървесина, привлича много птици, които се хранят с тях и поддържат равновесието в горската екосистема. Особено важни са кълвачите, които при търсене на храна издълбават дупки в дървесината и по този начин осигуряват места за гнездене и убежища на много други видове като сови, кукумявки, прилепи, гризачи, белки. Стотици видове безгръбначни организми, гъби и бактерии, повечето от които са все още неизвестни за науката, бавно разграждат големите прави и паднали мъртви дървета и по този на-

чин спомагат за поддържане богатството на почвата.

Някои от обитателите на стари гори са успели да се приспособят към променените условия в стопанисваните гори, но други, по-чувствителни видове, са застрашени от изчезване. Това обикновено са организми, свързани със стари и големи живи и мъртви дървета или с падналите и разлагащи се стъбла и клони. Част от тях са включени в конвенции и международни списъци на застрашените видове, в Червената книга на България и в Закона за биологичното разнообразие. В старите гори обаче живеят и много видове, които, поради малките си размери и скрития си начин на живот, са все още недостатъчно проучени.

Една кратка история

Южният белогръб кълвач е рядък, застрашен от изчезване вид, включен в Червената книга на България и в червените списъци на Международния съюз за защита на природата (IUCN). Обитава предимно стари широколистни гори със значителни количества стояща и паднала мъртва дървесина, в която гнезди и намира храната си.

От всички европейски видове кълвачи този вид е най-тясно специализиран по отношение на храненето си, като използва за храна основно ларви на насекоми от разред Твърдокрили (COLEOPTERA), развиващи се в гниещата дървесина или под кората на мъртви дървета.

При направено в Русия и Финландия изследване върху ентомофауната в гори, обитавани от този кълвач са установени 16 застрашени и редки вида, основно твърдокрили насекоми. Това означава, че тези редки бръмбари и белогръбият кълвач са тясно свързани по отношение на местообитанието и ресурсите, които използват, и чрез запазване местообитанията на кълвача ще бъдат съхранени и редица видове безгръбначни организми. Кълвачите имат изключително важно значение за фитосанитарното състояние и устойчивост на горските екосистеми, т.к. контролират числеността на редица насекоми (корояди и други вредители), които в големи количества могат да доведат до загиване на гори на значителни площи.

© Деница Пенева

Dendrocopos leucotos lilfordi

У нас видът се среща в стари дъбови, букови и буково-иглолистни гори до 1700 м надморска височина. Установено е, че една двойка се нуждае от 100–150 ха стара гора.

© WWF / Александър Дунчев

■ Стари гори неповлияни от човешката дейност (проучване на Институт за гората – БАН)

Старите гори - последни кътчета дива природа

Стойността на старите гори многократно надхвърля значението им като източник на дървесина. Площите им непрекъснато са намалявали от заселването на Стария континент до днес. В резултат на това само няколко процента от горите в Европа са стари и неповлияни от човешката дейност.

3 795 000 ха от територията на България са покрити с гори. От тях само 103 000 ха, или 2,7%, са запазили структурата си на стари естествени гори без следи от човешка намеса. Преобладаващата част от тези гори се намират в защитени територии, което в голяма степен гарантира запазването им.

По предварителни проучвания на WWF над 100 000 ха естествени гори над 100 г., които са или имат потенциал да се превърнат в стари гори, попадат в стопанисвани гори и са реално застрашени от изчезване или от значителна промяна на естествените им характеристики. Важно е да се напомни, че сечта може да промени една стара гора само за няколко часа, а възстановяването ѝ отнема столетия.

Дъбова гора от Източна Стара планина – Коджа Балкан, снимка проф. Методи Русков, 1929 г.

Старите гори - мостът между поколенията

Днес ние се възхищаваме на запазените вековни гори в резервата „Джинджирица“ в Пирин, на приказната и тайнствена гора в резервата „Парангалица“ в Рила и на уникалните стари гори с подлес от зеленика в резервата „Силкосия“ в Странджа. Но малко хора знаят, че за запазването на тези „бисери“ в нашата природа заслуга имат лесовъди, които, наред с изкуството да управляват горите, първи осъзнават необходимостта от запазване на „образци“ на естествени горски екосистеми. Завършили образованието си в престижни горски академии и училища в Австрия, Франция и Германия, те се завръщат в следосвобожденска България и носят със себе си идеята за съхраняване на малкото запазени стари гори за бъдещите поколения. В своята всеотдайна работа тези „пълномощници на вековете“ демонстрират загриженост и за наследството, което ще оставят след себе си.

Резерват „Парангалица“

Идеята за запазване на природата на България, включително и на старите гори, е в основата на създаването на „Съюз за защита на родната природа“ от лесовъди през 1928 година. През 1931 г. виенският възпитаник инж. Димитър Загоров описва гората „Парангалица“ като „... рядък образец на девствена гора и ... представлява изключително интересен обект от лесовъдско гледище, единствен в България, а може би и в Европа.... Тази гора е един свършен обект, подобен на който мъчно може да се намери у нас другаде, за изучавания в областта на растителната екология, фитогеографията, фитосоциологията и флористиката...“. Две години по-късно тези уникални гори са съхранени за поколенията като част от територията на резерват „Парангалица“.

Напоследък все по-често се питаме дали днешната лесовъдска колегия ще е достоен наследник на основателите си и ще продължи ли да носи професионална и морална отговорност за запазване на тези уникални горски екосистеми?

Гората през погледа на децата

Съхраняването на старите гори в България като природно наследство за бъдещите поколения е един от най-важните приоритети на международната природозащитна организация WWF, която стартира кампания за опазването им.

Какво прави WWF България за старите гори?

1. Установяване, картиране и популяризиране на оцелелите стари гори в България;
2. Промени в горскостопанската нормативна уредба, които да гарантират опазването на стари гори; идентификация и адекватно управление на гори с висока консервационна стойност и отговорно стопанисване на горите;
3. Въвеждане на иновативни механизми за запазване на старите гори, чрез недопускане на човешка намеса и съответно компенсиране на собствениците им за пропуснати ползи;
4. Информационна и образователна кампания за повишаване на обществената осведоменост и ангажираност относно значението, ролята и състоянието на старите гори.

Повече и подробна информация за работата на WWF в областта на горите е публикувана на сайта на организацията: www.wwf.bg

© Деница Пенева

Използвана литература:

- Архив на Димитър Загоров. Спомени. Музей на ЛТУ, София.
- Българска академия на науките и Министерство на околната среда и водите. 2011. Червена книга на Република България. Електронно издание. <http://e-ecodb.bas.bg/rdb/>
- Гагова К. 2004. Кръстоносните походи и Средновековна България. Издателство “Св. Климент Охридски”, 298 с.
- Йорданов К. Представата за българите и българските земи в хрониките от Първия, Втория и Третия кръстоносни походи. <http://www.modvsvivendi.org/bg/main.htm>
- Петков Ст., Буреш Ив., Пеев П., Загоров Д. (ред. комитет). 1934. Сборник на Съюза за защита на родната природа (първо издание), Печатница П. Глушков, София.
- Стършенов С. 1920. По какъв начин ще възобновим нашите гори. Горски преглед 5: 113-117.
- Gilg O. 2005. Old-growth forests: characteristics, conservation and monitoring. Habitat and species management. Technical report 74.
- Gorman G. 2004. Woodpeckers of Europe. A Study of the European Picidae. Bruce Coleman, UK, 192 pp.
- Thompson I. & Angelstam P. 1999. Special species. In Malcolm L. & Hunter Jr (Eds.) Maintaining Biodiversity in Forest Ecosystems. Cambridge University Press. 698 pp.
- Raev et al. 2005. Inventory and strategy for sustainable management and protection of virgin forests in Bulgaria. Report. 128 pp.

WWF-България
София 1000
ул. Иван Вазов № 38, ет. 2, ап. 3-4
Тел./факс: 02 950 50 40; 02 981 66 40
E-mail: office@wwfdep.bg
Web: <http://wwf.bg>

